

плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет, необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Гудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену у робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу. У такому ж порядку можуть вивчатися інші мови національних меншин. Вивчення російської мови за рахунок варіативної частини здійснюватиметься за наступними програмами: Російська мова (курс за вибором). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. / Т.Я. Фролова. 2010; Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с обучением на украинском языке. Русский язык. Факультативный курс. 5-11 классы / Л.В. Давидюк. 2010.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ісаєва О.О. Теорія і технологія розвитку читачької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури / О.О. Ісаєва. - К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2003. - 380 с.

2. Ісаєва О.О. Про основні парадигми шкільної літературної освіти// Науково-педагогічна діяльність Є.П. Голобородько, доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента НАПН України: Матеріали регіональної науково-практичної конференції, присвяченої 50-річчю діяльності вченого-педагога (24 вересня 2010 р.) / За ред. А.М. Зубка, С.Ф. Одайник та ін. - Херсон: РІПО, 2010. - С. 85-90.

3. Маранцман В.Г. Русская литература последних десятилетий / В.Г. Маранцман. - М.: Просвещение, 2011. - 208 с.

4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою: Світова література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Видавничий дім "Освіта", 2013. - 80 с.

5. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням російською мовою: Російська мова; Інтегрований курс "Література (російська та світова)". 5-9 класи. - К.: Видавничий дім "Освіта", 2013. - 192 с.

6. Програми курсів за вибором і факультативів зі світової літератури. 8-11 класи. Книга 1/ за заг. ред.: К.В. Таранік-Ткачук, І. П. Дворницької. - Тернопіль: Мандрівець, 2011. - 336 с.

7. Шалагінов Б.Б. Урок літератури. Роздуми літературознавця про шкільну методику: зб. статей / Б.Б. Шалагінов. - К.: Грамота, 2013. - 208 с.

Н.М. Степанова,

методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, кандидат філософських наук

РЕАЛІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНІСНО-КОМПЕТЕНТІСНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАННІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ НОВИХ ДЕРЖАВНИХ ВИМОГ ДО СУСПІЛЬСТВОЗНАВЧИХ ДИСЦИПЛІН

У 2014/15 навчальному році учні Черкащини та їхні наставники брали участь у різних тематичних змаганнях, серед яких предметні олімпіади, всеукраїнські турніри, Міжнародний конкурс юних знавців історії "Лелека-2015", Всеукраїнський конкурс із суспільствознавчих дисциплін "Кришталева сова-2015", Всеукраїнський конкурс "Юні знавці Біблії", Всеукраїнська акція "Громадянин-2015".

Серед здобутків на всеукраїнському і міжнародному рівнях варто відзначити перемогу таких школярів і команд загальноосвітніх навчальних закладів області:

Конювалова Євгенія, учня 11 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради; Диплом II ступеня на міжнародній учнівській олімпіаді в Естонії (учитель Водоп'янова Т.М.);

учнівської команди із Черкащини у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади із історії (Мельник Ольга, учениця 9 класу Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Уманської

міської ради - II місце; **Лисак Ангеліна**, учениця 10 класу Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №11 Уманської міської ради - III місце; **Коновалов Євгеній**, учень 11 класу Черкаського гуманітарно-правового ліцею Черкаської міської ради - I місце; **Бурлака Олександр**, учень 11 класу Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №3 Уманської міської ради - III місце).

Гриценко Ганни, учениці 11 класу Уманської загальноосвітньої школи I-III ступенів №11 Уманської міської ради; II місце у IV етапі Всеукраїнської учнівської олімпіади із правознавства.

Савінової Юлії, учениці 8 класу Лисянського навчально-виховного комплексу "Загальноосвітня школа I-III ступенів №1 - гімназія" Лисянської районної ради у Всеукраїнському конкурсі учнівської творчості "Об'єднаймося, брати мої!: Номінація "Історії і державотворення"

команди "Хвиля" у складі Федоренка Іллі (капітан), Постола Антона, Безродної Анастасії, учнів

10 класу Червонослобідської загальноосвітньої школи I-III ступенів №2 Черкаської районної ради; II місце у заключному етапі I Всеукраїнського учнівського турніру юних філософів і релігієзнавців; команди учнів Смілянського навчально-виховного комплексу "Дошкільний навчальний заклад - загальноосвітня школа I-III ступенів №15" Смілянської міської ради; дипломант Всеукраїнської суспільної акції "Громадянин-2015".

Проте, не зважаючи на досягнення, все ж таки залишається простір для покращення. Наші рекомендації стосуються більш уважнішої і відповідальнішої підготовки до подібних змагань як учнів, так і їх наставників. Акцентуємо, що варто більше уваги звертати на фактичний матеріал, хронологічні зв'язки, вивчення норм права, розв'язку історичних та юридичних ситуацій, їх коментарі. Актуально залишається проблема щодо формування в учнів окремих складників аксіологічної компетентності, зокрема вміння наводити оцінні судження, робити висновки тощо.

Програмне та навчально-методичне забезпечення курсів суспільствознавства

Особливістю 2015/2016 навчального року є те, що основна школа продовжує перехід на оновлені Державні стандарти повної загальної середньої освіти. Відповідно до цього, вже учні 5-7-х класів загальноосвітніх навчальних закладів вивчатимуть історію за новою програмою. У 7-му класі програмою передбачено вивчення двох курсів "Історія України" та "Всесвітня історія. Історія Середніх віків" в обсязі 35 годин кожний.

Текст програм курсів оприлюднений на сайті МОН України (http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869429) та опублікований у фаховій періодиці. Вчителям, котрі будуть викладати історію у 7-х класах, рекомендуємо ретельно опрацювати пояснювальні записки до програм та методичні коментарі, що дозволить зрозуміти провідні змістові лінії програм та поповнить педагогічно-методичний інструментарій кожного фахівця.

Ключовою методичною новацією залишаються практичні заняття. Зворотній зв'язок, отриманий протягом кількох навчальних років під час курсів підвищення кваліфікації та предметних методичних сесій показує, що при належній підготовці, методичному продумуванні, різноманітності обраних вправ і прийомів, практичні заняття з історії - це одне із найефективніших занять у шкільному курсі вивчення історії. Адже, вивчаючи певну тему, учні на практиці вчать виділяти головні змістові лінії шкільного курсу історії, визначаючи частку вітчизняного та краєзнавчого компоненту.

Враховуючи вікові особливості учнів 5-7 класів, отримані на практичних заняттях вміння і навички, дозволяють їм краще зрозуміти всесвітньо-історичний процес, розібратися у складних історичних подіях, усвідомити той чи інший урок історичного розвитку. А це, у свою чергу, робить зрозумілишим і доступнішим навколишній світ, зменшує конфліктність та агресивність у дитячому колективі, прискорює процес соціалізації та побудови громадянського суспільства на основі демократії, толерантності і братерства.

Учні 8 - 9 класів навчатимуться за програмою "Історія України. Всесвітня історія. 5-9 класи" - К.,: Перун, 2005.

Для учнів 10-11 класів академічного рівня та рівня стандарту чинними є програми "Історія України. 10-11 класи" (52 години на рік, 1,5 години

на тиждень); для класів історичного профілю чинними є програми "Історія України. 10-11 класи" (140 годин на рік, 4 години на тиждень), (К.: Поліграфкнига, 2010).

При цьому акцентуємо увагу на деяких змінах, що відбулися в програмі з історії України для 10 - 11 класів:

- до теми "Соціально-економічні перетворення в Радянській Україні (1929 - 1938 рр.)" додано тему "Голодомор 1932 - 1933 років - геноцид українського народу";

- до теми " Україна в роки Другої світової війни (1939 - 1945 рр.)" додається "Проголошення Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р.". При цьому змінена і сама назва теми: термін "Велика Вітчизняна війна" вважається ненауковим. Залишається трактування цього періоду як "Україна у роки Другої світової війни";

- до теми "Україна в перші повоєнні роки 1945 - початок 1950-х рр.)" додається "Національно-визвольний рух 1944 - 1954 рр.";

- до теми "Україна в умовах політичної та економічної лібералізації суспільства (середина 1950-х - середина 1960-х рр.)" додається "Участь українців у повстаннях у сталінських концтаборах 1953 - 1954 рр. XX з'їзд КПРС і початок лібералізації". Програму доповнено персоналіями Л.Лук'яненка, І.Кандиби, А.Горської, В.Чорновола, І.Дзюби та ін.

Для учнів 11-х класів у 2015 році розроблені і презентовані для використання в освітньому процесі науково-методичні матеріали "Революція гідності та агресія Росії проти України" (джерело доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/often-requested/methodical-recommendations/>).

Для вивчення всесвітньої історії чинними є програми "Всесвітня історія. 10 - 11 класи (рівень стандарту/академічний рівень)". Програма розрахована на 35 годин на рік (1 година на тиждень). Для класів історичного профілю чинною є програма зі всесвітньої історії, що розрахована на 3 тижневі години (105 годин на рік), (К.: Поліграфкнига, 2010 рік).

Усі програми розміщені на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України та надруковані у фахових виданнях.

Звертаємо увагу, що метою навчання історії в школі є "формування в учнів самоідентичності та почуття власної гідності на основі осмислення соціального і морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті загального історичного процесу".

Іншими словами шкільний предмет "Історія" у сучасних умовах розвитку набуває над актуального значення у вихованні в підрастаючого покоління таких цінностей як патріотизм, братерство, любов до ближнього, гуманізм та ін.

Для реалізації окресленої мети варто, окрім традиційних засобів навчання (шкільних підручників та посібників), використовувати комплекс сучасних джерел, що містять наукову, вивірену та апробовану інформацію, яка базується на базових принципах формування змісту шкільної історії.

Окрім цього, підкреслюємо, що кінцевою метою кожного навчального заняття є не стільки оволодіння учнями конкретними знаннями, скільки отримання певних умінь і навичок, які сприяють розвиткові інтелектуальної, емоційно-ціннісної та поведінкової сфери особистості. Тому вагомим додатком в арсеналі педагогічної техніки учителя суспільствознавчих дисциплін стануть дискусійні методи роботи, використання проблемно-пошукових прийомів, застосування міжпредметних зв'язків.

Для розвитку історичної зацікавленості учнів, пізнавальної активності пропонуємо використовувати дидактичні ігри (наприклад, у курсі всесвітньої історії для учнів 6-7 класів такий вид роботи підійде при вивченні рабовласницького господарства, середньовічного міста, роботи середньовічних цехів тощо).

Для учнів 8 класу при вивченні тем із курсу "Історія України" доцільним буде використання міжпредметних зв'язків (наприклад, при вивченні теми "Українське козацтво у кінці XVI - першій половині XVII століть" географічні знання допоможуть розібратися у географічно-історичних назвах земель; біологічні - для характеристики флори і фауни Дикого Степу, пониззя Дніпра; літературні - для характеристики історичних діячів через народні пісні, перекази, байки тощо).

Для учнів старшої школи дієвими педагогічними методами стануть логічні, традиційні та дискусійні. Для кожного фахівця традиційною проблемою на уроці є брак часу. Тому для економії часу на уроці, розвитку емоційно-вольової та поведінкової сфери особистості "добрими" помічниками стануть такі вправи як "Діалог Сократа", "п'ятитихвилинне есе", "читання із позначками", "сенкан" та ін.

Методична робота із суспільствознавства

Сучасні інновації в освіті вимагають суттєвих змін у системі методичної роботи. Відповідна робота не може мати циклічного характеру, а має бути постійною, як під час курсового навчання, тренінгів, семінарів, вебінарів, так і при підвищенні професійного рівня кожного фахівця.

Рекомендуємо:

1. Районним (міським) методичним кабінетам (науково-методичним центрам):

1) сприяти проведенню різноманітних Інтернет-заходів і участі у них учителів-предметників, класних керівників, щоб вдосконалювати професійний рівень володіння ІКТ технологіями та використовувати у навчальних цілях мережу Інтернет;

2) заслухати на відповідних нарадах питання щодо науково-педагогічних підходів до викладання історії у 7-х класах;

3) спланувати проведення випереджальних семінарів-практикумів щодо методики проведення практичних занять у 7-х класах;

4) проводити на відповідному рівні районні (міські) етапи олімпіадних змагань, відновити практику проведення турнірів, дебатів тощо.

2. Директорам навчальних закладів та їх заступникам:

1) здійснювати постійний контроль за якістю виконання навчальних програм із курсів суспільствознавства;

2) виділяти години варіативної складової навчальних планів на викладання курсів за вибором та факультативів суспільно-гуманітарного спрямування;

3) сприяти поповненню кабінетів історії, правознавства, громадянської освіти сучасними наочним обладнанням, настінними картами, роздатковим матеріалом для відпрацювання учнями практичних вмінь та навичок роботи з ними;

4) сприяти забезпеченню передплати фахових видань для вчителів історії та суспільних дисциплін;

5) сприяти оволодінню вчителями комп'ютерними технологіями та впровадженню їх у навчальний процес.

3. Учителям історії:

1) забезпечити якісний перехід на новий зміст освіти у 7-му класі та основній школі в цілому

через підвищення власної наукової, теоретичної та методичної підготовки, використовуючи курси підвищення кваліфікації, конференції, семінари, Інтернет-заходи, самоосвіту;

2) урізноманітнити форми оцінювання рівнів навчальних досягнень учнів з предметів суспільствознавства, використовуючи словесні системи оцінювання;

3) опанувати технології створення мультимедійних презентацій, для зацікавлення учнів навчальним матеріалом, посилення уяви, образності використовувати у педагогічній діяльності ресурси Інтернету;

4) працювати над поповненням наочної та методично-навчальної бази кабінетів історії, правознавства, громадянської освіти;

5) сприяти активізації науково-дослідницької та краєзнавчої діяльності учнів на уроках історії та в позакласній роботі з предмета;

6) забезпечити участь учнів своєї школи у різних видах предметних інтелектуальних змагань (районних, обласних, всеукраїнських, міжнародних);

7) цікавитися новинками фахової літератури, беручи до уваги, що всі фахові журнали і газети друкують методичні поради до викладання історії, правознавства, громадянської освіти, курсу "Людина і світ" та ін. Звертаємо увагу керівників загальноосвітніх навчальних закладів! Враховуючи виклики XXI століття, учителі мають право користуватися планами на друкованій основі, а не писати їх "від руки", проте календаризація у програмах є недоцільною.

Також, зважаючи на багаточисленні пропозиції ринку освітніх послуг, а саме різноманітні друковані посібники по календарно-тематичному плануванню, учителям дозволено користуватися такою продукцією за умови, що вона повністю відповідає навчальним програмам, друкованим виданням такого типу і оформлена згідно вимог.

Допрофільна підготовка із предметів суспільствознавчого циклу

Стосовно використання годин недержавного компонента навчального плану школи для історичної освіти школярів, то ми звертаємо увагу на перелік та зміст курсів за вибором, спецкурсів та факультативів із історії, які рекомендовані Міністерством освіти і науки України. Вони опубліковані у журналах "Історія і суспільствознавство у школах України: теорія і методика навчання" №№ 7, 8 за 2011 рік та видані окремими виданням у трьох томах. Зміст програм цих курсів розширює горизонти шкільної історичної та громадянсько-ознавчої освіти і буде використовуватися при складанні завдань на різні етапи Всеукраїнських олімпіад із історії та правознавства.

Викладання курсів духовно-морального спрямування

У 2015/2016 навчальному році викладання навчального предмета "Етика" за рахунок державного компонента продовжиться у 5-6 класах лише тих загальноосвітніх навчальних закладів, котрі, відповідно до листа Міністерства освіти і науки України від 11.06.2014 № 1/9-303 "Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2014/2015 навчального року" **оберуть Додаток 13.**

Чинною є програма "Етика, 5-6 кл." (видавництво "Перун", 2005 р.) Текст програми розміщений на сайті МОН України.

Чинними залишаються і рекомендовані МОН України підручники та робочі зошити з

етики для 5-6 класів 2005-го та 2006-го років видання.

У листі МОН України за № 1/9-324 від 16.05.13 наведений і перелік програм курсів духовно-морального спрямування, які можуть викладатися у школах як альтернатива "Етиці" та "Основам християнської етики": "Розмаїття релігій і культур світу", "Історія релігій", "Етика: духовні засади", "Історія світових релігій", "Християнська етика в українській культурі", "Основи православної культури", "Цінності сімейного життя" та ін.

Стосовно курсів духовно-морального спрямування, то ці курси можуть викладатися у школах лише за згодою батьків, що виражається у формі письмової заяви. Для постановки питання про їх вивчення у форматі факультативу, потрібно зібрати заяви 4 батьків у сільській і 8 батьків у міській школі. Ніхто, окрім педагогічного колективу школи, котрі мають методичну і навчально-практичну базу щодо запровадження вивчення таких курсів, проводити роботу із батьківською громадою та зборами дозволів на викладання вказаних предметів не мають права.

Ще раз наголошуємо на тому, що курси з християнської етики носять світський характер і є міжконфесійними.

У 2015/16 навчальному році відзначатимуться події, яким, на наш погляд, доцільно буде приділити особливу увагу і провести виховні бесіди, години спілкування, навчальні конференції, круглі столи, диспути:

- 22 січня - День Соборності України;
- 27 січня - Міжнародний день пам'яті Голокосту;
- 29 січня - День пам'яті героїв Крут (1918);
- 26 квітня - День Чорнобильської трагедії;
- 1 травня - День міжнародної солідарності трудящих;
- 20 травня - День Європи;
- 1 червня - Міжнародний день захисту дітей;
- 28 червня - День Конституції України;
- 24 серпня - День Незалежності України;
- 1 вересня - День знань;
- 14 вересня - Міжнародний день пам'яті жертв фашизму
- 22 вересня - День партизанської слави;
- 29 вересня - День пам'яті жертв Бабиного Яру;
- 14 жовтня - День українського козацтва;
- 21 листопада - День пам'яті жертв Голодомору (четверта субота листопада);
- 10 грудня - День прав людини.

Інтернет-ресурси для вчителів історії

www.history.org.ua	Інститут історії Національної Академії наук України
www.nbuv.gov.ua	Національна бібліотека України ім. І.І. Вернадського
www.memory.gov.ua	Український інститут національної пам'яті
www.7wonders.synnegoria.com	Сім чудес світу
www.historic.ru	«Познаємо людину через її історію» (енциклопедії, довідники, історичні мапи)
www.vivl.ru	Всесвітня історія в особах
www.history.rin.ru	Історична інформація, мапи, цікаві факти
www.pero-maat.ru	Історія Давнього Єгипту
www.ellada.spb.ru	Історія Давньої Греції
www.ancientrome.ru	Історія Давнього Риму
www.mythology.sgu.ru/mythology/ant	Антична міфологія
www.his.1september.ru/urok	Я йду на урок історії (методичні розробки та рекомендації з викладання суспільних дисциплін)
www.tgorod.ru	Матеріали з історії середньовічного міста
history.vn.ua	Книги та підручники з історії України та всесвітньої історії
www.cossackdom.com	Історія українського козацтва
www.prostir.museum	Музейний простір України

Інтернет-ресурси для вчителів правознавства:

www.president.gov.ua	Офіційне інтернет-представництво Президента України
www.rada.gov.ua	Верховна Рада України
www.kmu.gov.ua	Кабінет Міністрів України
www.ombudsman.kiev.ua	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
www.mon.gov.ua	Міністерство освіти і науки України
www.nbuv.gov.ua	Національна парламентська бібліотека України ім. В.І. Вернадського
www.pravo.biz.ua	Електронна бібліотека з правознавства
www.kphg.org	Харківська правозахисна група
www.helsinki.org.ua	Українська Гельсінська спілка з прав людини